

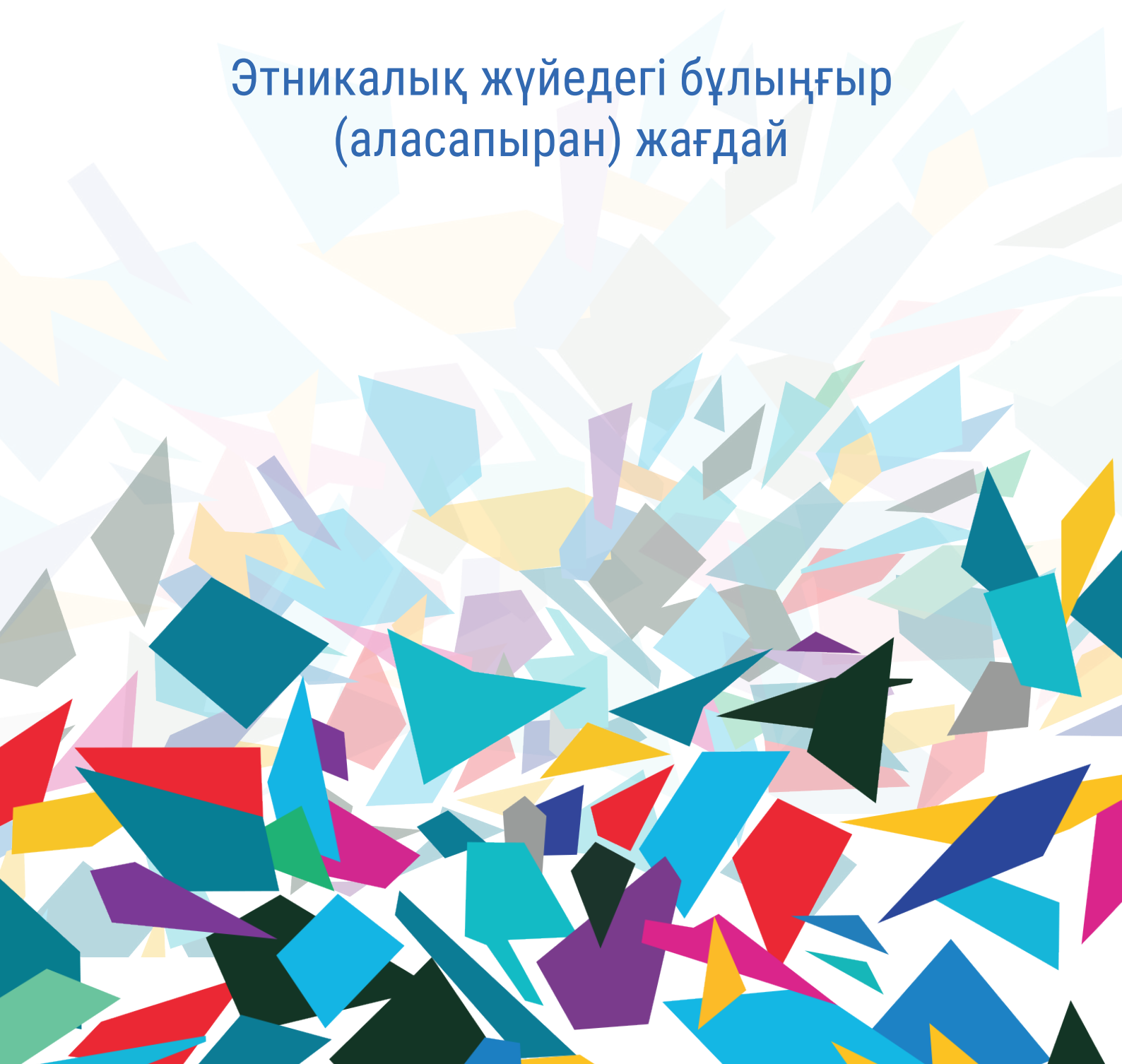
20-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

Этникалық жүйедегі бұлыңғыр
(аласапыран) жағдай

Мақсаты. Бұл лекцияда кез-келген этникалық жүйенің мезгіл-мезгіл болатын функционалдық сәтсіздіктерін, сондай-ақ бір-біріне қарсылас болып көрінуі мүмкін әртүрлі этносаралық топтардың өзара іс-қимылы туралы әңгімелейтін боламыз, бірақ бәрі бірге этникалық жүйенің өркендеуіне ықпал етеді.

Негізгі идеялар

1. Мәдениетаралық қақтығыстың функциясы бейімделуге ғана емес!

Біз тірі тарихи материалмен айналысатын болсақ, функционалдық қақтығыстың бұзылуы көбінесе этностың өмір сүруінің қандай да бір формасы, оның жұмыс істеуінің қандай да бір тәсілі екендігін сеземіз әрі көреміз. Бөгде көзқарас тұрғысынан алғанда қоршаған табиғи немесе (және) әлеуметтік ортаға бейімделу дерлік мінсіз болуы мүмкін, негізгі мәдени тақырыптағы ішкі идеалды жапсырмасы өз мәнінен айрылады. Демек, ішкі этникалық қақтығыстың бейімделу функциясы ғана емес, сонымен қатар осы қақтығыстың ортасынан этнос үшін біршама маңызды мазмұн пайда болады. «Ойын» мәні, «құндылықтар» - бұл ішкі этникалық процестің маңызды компоненті. Және халықтың өмірінің мәні жоғалса, ал бұл, әрине, кейде болады, ұзаққа созылатын уақыт келеді.

2. Этнос сол немесе өзге түрде әрқашан аласапыран жағдайдан өтеді және оны жеңеді.

Көп ұзамай мәдени тұрақтылардың (константалардың) құндылықты бағдармен байланысы туралы, демек, әртүрлі құндылықты бағдарлары бар, бірақ кейде жалпы игілікке парадоксалды түрде өзара іс-қимыл жасайтын ішкі этникалық топтар туралы, немесе этностың құндылықты бағдарын ауыстыру туралы сөз қозғалады, біз этностың қандай да бір жолмен тұманды жағдайдан өтетінін және оны жеңетінін көріп отырмыз. Бұл этникалық сана үшін белгісіздік, тұманды жағдайы — өте қауіпті құбылыс деп айтуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кез-келген этностың өмірінде, тіпті, қоғамның жекелеген қабаттарында келеңсіз жағдайдың белгілі бір белгілері көрінбейтін кезеңдер жоқ. Мәдени тұрақтылардың (константалардың) кез келген трансфері этностың бейімделу қажеттіліктерін қанағаттандыра алмайды және оны дәстүрлі сананың барлық дисфункцияларынан құтқара алмайды.

Осылайша (біздің бұрын келтірілген мысалымызды еске түсірейік!), түрік халқы кем дегенде екі жүз жылдықта белгілі бір әдеттегі белгісіздік жай-күйде болды, «өзіндік образы» «түріктер» санасында сыртқы шындықпен жеткілікті түрде бекітілмеді. Бір кездері күшті елдің халқына әлем үмітсіз ауруға қарағандай қарады және оның мұраларын бөлу проблемаларын дауыстап талқылайды. Жаулап алудың тоқтатылуы билік жүйесінің ыдырауына және халық өмірі құрылымының бір бөлігін тудырды. Бірінші дүниежүзілік соғысқа дейін белгісіздік жағдайы прогрессивті болды, және жас түріктердің төңкерісі оның ыдырау факторларының бірі болды. Халық бір сәтте османизм доктринасына дейін оған жат атауларды (трансферлер) қабылдауға келісті. Этностың жаңа қайта құрылымдауының басталған үдерісі белгісіздік жағдайды толығымен алып тастамады, бірақ оны оқшаулау арқылы халықтың дәстүрлі санасын одан әрі деструктивті ықпалдардан қорғады, оған уақыт өте келе қордаланған шиеленісті жоюға мүмкіндік береді.

3. Орыс халқының өмірінен басқа мысал келтірейік.

XX ғасырдың басында қайта құруға дейін орыс шаруалары ауыл қоғамы, шаруалар «әлемі», өзінің екі бағытында болды - жер қауымдастығы, яғни ерекше әлеуметтік институция ретінде және шіркеу приходы ретінде, яғни рухани қауымдастық ретінде өмір сүрді.

Ресейде жиі болған аласапыран кезеңдерінде әлеуметтік байланыстар бұзылды. Қауымның шіркеу приходымен тікелей байланысы да бұзылды. Қауымның ішіндегі жер қауымдастығы одағының бұзылулары күрделі сипатқа ие болды: шаруалар қауымнан кетпеді — олардың әрекеті және аласапыран кезеңінде қауымдық, «бейбітшілік» сипатты алып жүруді жалғастырды. Бірақ қауымның өзі бұзылды, оның ішкі құрылымы бұзылды, беделдердің иерархиясы, қарым-қатынас нормалары, маңызды ұғымдар, символдар өзгерді. Қауымның ішінде шіркеу приходы ретінде ешқандай күрделі бұзушылықтар болған жоқ. Шаруалардың бір бөлігі (кейде — басым көпшілігі) шіркеу приходының мүшелері болуды тоқтатты, өйткені аласапыран кезеңде олардың мінез-құлқы шіркеуден тыс болды. Азшылық шіркеу приходының мүшесі болуды жалғастыра берді себебі, олардың ішкі құрылымы өте қарапайым болды,

сондықтан өзгеріссіз қалды. Бұл «қалдық» қауымға тиесілі құнды басымдықтарды сақтап қалды. Тіпті осы доминанттарды сақтап қалған адамдардың аз ғана саны қалғандарына бұрынғы формаларға қайта оралуға мүмкіндік берді. Белгісіздік кезінде жасалған өкіну адамды шіркеу приходына қайтарды және оны бұрынғы құнды басымдықтарды қайта тасымалдаушы жасады.

Дәстүрлі құндылық басымдықтары арасындағы күрт қарама-қайшылық (ал олар көп жағдайда саналы түрде тасталмады, тек қана шатастырды, сананың бір шетіне кетті) және аласапыран кезеңінде жасалған іс-әрекеттер (сондай-ақ олар саналы таңдаудың нәтижесі емес, инерциялық, оқиғалар шеңберінің ізіне түсу), адамды өзінің әдеттегі құндылықтар жүйесіне қайта оралуға итермеледі.

Ол өзінің жеке тәжірибесін қайта ойлауды, қолайлы басымдықтарды іздеуді талап еткен жоқ. Қоғамда оған өзінің құнды басымдықтарын еске сала алатындар қалды. Осындай жағдайдан өткендіктен, адамдар шіркеуге қайтып келді.

4. «Масаңдық» өткендіктен, адамдар шіркеуге қайтып келді.

Келуші қауыммен, өзінің әлеуметтік тасымалдаушысымен тығыз байланыста бола отырып, қауымдық қатынастардың қалыпты иерархиясы туралы да есте сақтады. Приход арқылы «әлем» қалпына келді. Бұл өте маңызды, крепостнойлық жағдайда «орыс «әлемі» өзіне ыңғайсыз жағдайларда, шын мәнінде, құл жағдайында өмір сүрді. Бұл кернеу жүйесінде қорлануға себеп болды, ал үзілу себебі жеткілікті болды. XVIII ғ. бастап тіпті ірі шаруа толқулары байқалмаған кезеңдерде оқшау аласапыран жағдайды айналып өткен бір жыл да болмаған шығар. Бірақ әрбір жағдайда жүйе тепе-теңдікке қайтып келді, себебі шіркеуде қалумен байланысты болды. Шаруалар әлемінің дағдарыстық жағдайы да ұзақ жылдар бойы жаһандық апатқа алып келген жоқ.

Орыс тарихында аласапырандық жағдайы кезең-кезеңімен қайталанатын құбылыс, атап айтқанда, халықтық және ресми мемлекеттік қондырғылардың сәйкес келмеуінен функционалдық дағдарыс болды. Бұл мәдени тұрақтылар (константалардың) трансферін уақытша бұзу болды. Соңғы ірі бұзылушылық (орыс төңкерісі) ұзаққа созылған, және жалғасқан осы күнге дейінгі аласапыран кезеңге әкелді.

5. Уақыт өте келе этнос санасының дисфункциясы болуы мүмкін.

Сонымен, этностың дәстүрлі сана-сезімі тұрақты білім емес, уақыт өте келе оның дисфункциясы жүруі мүмкін.

Мұндай дисфункция этникалық мәдениеттің «орталық аймағын» бұзылуға әкеліп соғуы мүмкін, егер дәстүрлі этникалық мәдениетте жинақталған шиеленісті бәсеңдетудің ерекше тетігі болмаса, онда қайталанатын аласапыран кезеңдер арқылы өзін көрсетеді.

Аласапыран кезеңдердің өз ритуалы, атрибутикасы, қойылымдары бар, және пьеса ойнатылған сияқты болады. Жүйе өз аясынан шығып, энергияны шығарады, бірақ содан кейін өз аясына қайта оралып, өз шеңберіне кіреді.

Бірақ өз шеңберіне қайта оралу автоматты түрде болмайды. Аласапыран жағдайы өзін-өзі анықтаудың (өзіндік идентификациясын) дағдарысы ретінде анықталуы мүмкін: адамдар «өздерінің образын» дұрыс анықтай алмайды, қауіп-қатерді айқындап, оны өздерінің дәстүрлі санасында болатын құрылымына жазып қояды.

6. Аласапыран жағдай әлемнің этникалық сипатын трансформациялау механизмінің элементі болып табылады.

Мәдени тұрақтылардың ауысуы бұзылған. Аласапыран жағдай (бұлыңғыр) шынайы әлемге деген олардың бағытының дұрыстығын бұзады және мәдени тұрақтылар мен трансфер нысандары арасындағы дұрыс байланыс уақытша жоғалып кетеді, әлемнің этникалық көрінісінің құрылымдық элементтері мағынасын жоғалтады және бүкіл жүйе құлдырау шегіне жетеді.

Бұл кездейсоқ трансферлер (аударымдар) кезеңі, олардың не құрылымдық емес, не бейімделгіш де, құнды да емес негізделмеген тез өзгеруі және нәтиже ретінде - дәстүрлі қоғамның психологиялық шаршауына және немқұрайлылыққа (апатияға) әкеледі. Содан кейін жеке сананың тасымалдаушылары аласапыран кезеңінде бұлыңғыр болған бастапқы байланыстарды еске салады және жүйеге өзінің бастапқы күйіне оралу мүмкіндігін береді. Қалыпты тасымалдау процесін қалпына келтіреді.

Аласапыран жағдай этномәдени жүйеде жинақталған шиеленісті бәсеңдетудің құралы ретінде қызмет

ететіндіктен, дүниенің этникалық көрінісін трансформациялау механизмінің функционалдық тұрғыдан қажетті элементі болып табылады.

Әлемнің қолда бар сипаты өзінің бейімделу қасиеттерін жоғалтса немесе қоғам өзінің құндылықты басымдықтарын өзгертсе әлемнің этникалық сипатының өзгеруі (және этностың дәстүрлі санасымен байланысты) жүреді.

(Соңғы жағдай бейімделу үдерісі ретінде қарастырылуы мүмкін, өйткені егер мәдени тұрақтыларға этникалық жүйені қоршаған ортаға бейімдеудің негізгі тетігі ретінде қарайтын болсақ, құндылық басымдықтары жүйені бейімдеу немесе оларды өзіне бейімдеуі тиіс сыртқы нысан болып табылады. Этникалық жүйе құндылықты басымдықтарға олардың түсіндірулері (интерпретациясы) мен қайта интерпретациясы арқылы бейімделеді, сондай-ақ сыртқы әлемге, яғни табиғи және әлеуметтік-саяси орта нысандарына бейімделеді.). Әлемнің этникалық картинасының өзгеруі кезінде мәдени тұрақтылардың (константалардың) нақты нысандарға жаңа аударымы жүреді және жаңа маңызды нысандар айналасында жаңа дәстүрлі этнос санасының кристалдануы орын алады. Алайда, мәдени тұрақтылардың жалпы сипаттамасы, олардың өзара байланысы мен «жақсылық көздері» мен «зұлымдық көздері» арасындағы тепе-теңдік өзгеріссіз қалады, сондай-ақ, «өзін-өзі ұстау» негізгі парадигмалары, әрекет жасауға қабілетті ұжым туралы және әлемдегі адамдардың әрекет ету принципі туралы түсініктерді қамтиды.

7. Әлемнің этникалық суретінің өзгеру механизмдері әртүрлі болуы мүмкін.

Мұндай трансформация механизмі әртүрлі болуы мүмкін. Алайда, әрбір жағдайда ол аласапыран кезеңінің өтуіне байланысты. Сонымен қатар, ол әрдайым жеке сананы тасымалдаушылардың қызметімен байланысты

Ірі қоғамдық институттардың қалыптасуы да әр түрлі ішкі этникалық топтардың өзара іс-қимылымен байланысты. Мұнда бізге шығыстанушы және әлеуметтанушы Люсьен Паяның тұжырымдамасы маңызды, ол қарым-қатынастың мағынасын, этнос ішіндегі араздасушы топтардың қатынасын түсінуге көмектеседі. Пай «белгілі бір қоғамның мүшелері, әрқайсысы өзінің жеке образымен көрінетін және ашық келісімсіз, тұтас тиімділікке ықпал ететін өзара қарым-қатынас тәсілін қамтамасыз ететін « Ассоциация сезімімен «аталған құбылысқа сипаттама берді. Ол бір-бірін қабылдамайтын және бір-біріне қатысты дұшпандық сезімін білдіруі мүмкін адамдардың арасында да гүлденуге бағытталған тиімді ұйымдасқан өмірді мүмкін етеді. Бұл Паяның бақылауы өте құнды, бірақ қолданылған термині (Ассоциация сезімі), біздің ойымызша, өте орынды емес. Біз этностың аяқ астынан өзін-өзі құрылымдауының тетігі болып табылатын функционалдық ішкі мәдени жанжал туралы айтамыз.

8. XX ғасырдағы Ереванның қалыптасу тарихы.

Мысалы, XX ғасырда Ереванның қалыптасуы бір-бірімен күрескен, бірақ бәрі ортақ тұтастықтың игілігі үшін бірге әрекет еткен үш этникалық күштердің өзара іс-қимылының нәтижесі болды. 1930-шы – 1940 жылдары қазіргі Ереванның қалыптасуының тарихына жүгінейік.

Бұл кезеңде армян этносы үш бөлікке бөлінді:

Шетелде өз отандастарынан «темір шымылдықпен» қоршалған, коммунистік идеологиядан басқа, және оның халқынан, туған жерінің алақандай жерінен басқа ештеңені мойындамайтын Кеңестік Армения өмір сүрді.

2) Рамкаваровшілдер – өзінің елеулі капитал қоры бар прагматиктер, тіпті ештеңе болмағаннан гөрі Армения Кеңес республикасы болса да, оның өзі жақсы, ол армян мелекеттілігінің бастауы, оған большевизге көз жұма отырып көмектесу керек, деп санайтындар. Рамкаваровшілдердің маңайына Кеңестік Арменияны ұнататын, оның ішінде не болып жатқанын да білмейтін армян диаспорасының көптеген бөлігі топтасты.

Сондай ақ, Дашнакцутгон партиясы – армяндардың ерлік аңыздарын

тарихи тасымалдаушылар болды. 1930-шы жылдары дашнактар коммунистерді түркілерден де артық жек көреді, және большевиттік Ресеймен ешқандай мәміле жасағысы келмеді. Олар жақтаушылардан гөрі, діни сенімдегілер болды.

9. Бұл үш элемент негізінен өзін-өзі ұйымдастыру құрылымын, жаңа армянды құру үшін негіз болды.

Қатал да ауыр геноцидтен кейін және большевиктердің ең қатаң тоталитаризмінен кейінгі жантүршігерлік қирау жағдайында армян этносының өзін-өзі ұйымдастыру процесі оның тарихи отанынан қалған осы шағын аумақта басталды. Армяндар оларды өздеріне жаугершілікпен қараса да Ресейдің достыққа деген сенімі негізінде қабылдады, белгілі бір кезеңге дейін оларды қорғаушы образы нысанында қалдырды, бұл олар үшін маңызды болды.

Армяндар Рамкваровшілдерден қаржылай көмек алып отырды, бірақ ең бастысы, олар ешқашанда оны айтқан жоқ, еш жерде талқыланбады, бірақ армян әлемінің көзқарасын және батырлық, ерлік әрекеттері армяндардың санасында түбегейлі орныққан.

1930, 1940, 1950 жылдары белгілі бір қаланы құруға ерекше назар аудармады. Ереванның Ресей қоластында болуын да табиғи нәрсе ретінде қарады. Тағы бір нәрсе - ол өзі тек өзі – армян болып қалды. Бірақ мұның өзін армяндар ұзақ уақыт бойы түсінбеді. Олар сол жерде өмір сүру үшін ғана қаланы салды. Олар бүкіл әлем бойынша шашырап тарап кеткен армяндарды жинау үшін ғана орталық құрды. Мәселен, Кеңес өкіметінің армяндарға деген қарым-қатынасын жақсартуға қарағанда, ең алдымен, Прагматикалық Рамкаваршілдер кеңестік арнайы қызмет салаларында пайда болған соғыстан кейінгі әлемнің саяси конъюнктурасы түріндегі армяндық репатриация идеясын қолдады. 1940 жылдардың аяғында Дашнакцутюн Кеңес режимімен өткір қарама-қайшылықта болуды жалғастыра отырып, кенеттен әлдеқайда күтпеген және қызықты идеяны алды.

1940 ж.- және 1950-шы жылдары кез-келген шетелдік армяндардың Сібірге емес, Ереванға баратынын ешкім ойлаған жоқ. Егер армяндар реализм сезімінен шығатын болса, онда Парижден, Лос-Анжелестен, немесе ол кезеңде гүлденген Ливаннан да кеңестік социалистік елде өзінің тағдырын сынайтын ниет білдірушілер көп болар еді ма? Бұл айқын идеологиялық базасы жоқ бұқаралық өздігінен жарылыс болар еді.

10. Армяндардың репатриациясы-жаппай кездейсоқ ағын.

Репатриацияның идеологиялық негізі Кеңестік Арменияда болмады. Дегенмен, соңғы онжылдықтардан бастап төмендегілерді айта аламыз. Кеңестік Армения басшылары кейбір парадоксальды жолмен өздерінің іс-әрекеттерінде прагматикалық және батырлық баламаларды өздеріне сіңірді және синтездеді.

Олар өз еркіндігіне және жоғары партия мансабына қауіп төндіре отырып, кереметке қол жеткізді: КОКП және КСРО басшылығы моноэтникалық біртұтас Ереванның қалыптасуына, кеңестік алып-қалалардың жалпы қатарына мүлдем сай келмейтін қалалардың қалыптасуына көз жұма қарады, байқамағанысы.

Сонымен, біз әлемнің этникалық сипатының өзгеруі қалай болатынын көрсеттік. Келесі дәрістерде біз бұл мысалды теориялық тұрғыдан қарастырамыз және этностың өзін-өзі құрылымдауының түсінігіне толық тоқталамыз.

Негізгі терминдер: Функционалдық іркілістер, этникалық жүйе этникаішілік топтар, мәдениетшілік жанжалдар, аласапыран, мәдени тұрақтылардың трансфері, дәстүрлі сананың дисфункциясы, өзін-өзі сәйкестендіру дағдарысы, жеке сананың тасымалдаушылары, әлемнің этникалық сипатының трансформациясы, этностың өздігінен құрылымдалуы.

Дәрістер тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская

- книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
 10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
 11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: АCADEMIA XXI.
 12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
 13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
 14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
 15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
 16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
 17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
 18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
 19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО “Алетейя”.
 20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
 21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
 22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
 23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
 24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
 25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.
 26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. № 2.
 27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
 28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
 29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
 30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
 31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: “Мецниереба”.
 32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
 33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
 34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
 35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
 36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
 37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
 38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
 39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
 40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
 41. Barrett S. (1984) The Rebirth of Anthropological Theory. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
 42. Bock Ph.K. (1980) Continuities in Psychological Anthropology. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
 43. Boesch E. (1991) Symbolic Action Theory and Cultural Psychology. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris,

- Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
44. Benedict R. (1934) *Patterns of Culture*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
 45. *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 46. D'Andrade R. (1995) *The Development of Cognitive Anthropology*. New York: Cambridge University Press.
 47. D'Andrade R. (1992) *Cognitive Anthropology*. In: *New Direction in Psychological Anthropology*. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
 48. D'Andrade R. (1992) *Schemas and Motivation*. In: D'Andrade R., Strauss C. (eds.) *Human Motive and Culture Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
 49. D'Andrade, R. (1984) *Cultural Meaning Systems*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 50. D'Andrade R. (1981) *The Culture Part of Cognition // Cognitive Science*. № 5.
 51. Dubois C. (1944) *The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island*. Minneapolis: University Minnesota Press.
 52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) *National Character and National Stereotypes: Confluence*. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
 53. Eisenstadt Sh. (2006) *The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity*. Brill.
 54. Eisenstadt Sh. (2004) *The Civilizational Dimension of Modernity (англ.)* In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) *Rethinking Civilizational Analysis*. Sage Publication Ltd.
 55. Eisenstadt Sh. (1992) *Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // International Social Science Journal*. Vol. 44. № 133.
 56. Eisenstadt Sh. (1973) *Tradition, Change, and Modernity*. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
 57. Ewing K. (1992) *Is Psychoanalysis relevant for Anthropology*. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
 58. Geertz C. (1984) "From the native's point of view". *On the Nature of anthropological Understanding*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 59. Harkness S. (1992) *Human Development in Psychological Anthropology*, In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
 60. Holland D. (1992) *The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 61. *Human Motive and Culture Models*. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
 62. Jahoda G. (1981) *Psychology and Anthropology. A Psychological Perspective*. L., NY etc: Academic Press.
 63. Inkeles A. (1997) *National character*. Transaction Publishers.
 64. Inkeles A., Levinson D. (1969) *National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems*. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
 65. Kardiner A., Lipton R. (1945) *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.
 66. LeVine R. A. (1984) *Properties of Culture. An Ethnographic View*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 67. Lourie S. V. (2017) *The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* V. 10, № 7.
 68. Lourie S. V. (2016) *Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script) // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. V. 9, № 4.
 69. Markarian E.S. (1992) *Tradition as an Object of System Study // World Futures*. V. 34.
 70. Markarian E.S. (1998) *Capacity for World Strategic Management*. Yerevan: Gitutgun.
 71. Mead M. (1959) *An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict*. — Boston: Houghton Mifflin

- Company.
72. Miller J. (1993) *Theory of Developmental Psychology*. NY: Freeman.
 73. Nelson K. (1981) *Cognition in a Script Frammework*. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) *Social Cognitive Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
 74. *New direction in Psychological Anthropology*. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
 75. Norman D. (1975) *Explorations in cognition*. San Francisco: Freeman.
 76. Redfield R. (1956) *Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation*. Chicago.
 77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) *Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy* // *American Anthropologist*. № 88.
 78. Rouce A.P. (1982) *Ethnic Identity: Strategies of Deversity*. Bloomington.
 79. Schwartz Th. (1992) *Anthropology and Psychology*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 80. Schwartz Th. (1989) *The Structure of National Cultures*. In: Funke P. (ed.) *Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective*. Tubengen: Gunter NarrVerlal.
 81. Schwartz Th. (1978) *Where is the culture?* In: Spindler G (ed.) *The Making of Psycholodgical Anthropology*. Berkeley: University of California Press.
 82. Shils E. (1961) *Centre and Periphery* // Polanyi M.(ed.). *The Logic of Personal Knowledge: Essays*. London: Routledge & Kegan Paul.
 83. Shils E. (1981) *Tradition*. London; Boston.
 84. Shore B. (1991) *Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition*. // *American Anthropologist*. Vol. 93, No 1, March
 85. Shweder R. (1991) *Thinking Through Cultures*. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
 86. Shweder R. (1990) *Cultural psychology – What is it?* In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) *Cultural psychology: Essays on comparative human development*, New York: Cambridge University Press.
 87. Shweder R. (1984) *Anthropology’s Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There’s more to Thinking than Reason and Evidence*. In: ShwederR., LeVine R. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 88. Simon H. (1981) *Sciences of the artificial*. Cambridge. MA: MIT Press.
 89. Skinner Q. (1985) *The Return of Grand Theory in the Human Sciences*. Cambridge University Press.
 90. Spiro M. (1984) *Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason*. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 91. *The Making of Psycholodgical Anthropology*. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
 92. White G., Lutz C. (1992) *Intriduction*. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 93. White G. (1992) *Ethnopsychology*. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 94. Wartofsky, M. (1979) *Models Representation And The Scientific Understanding*. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.